

WONEN NAAST HET CONTAINERPARK ... IN DE MIDDELEEUWEN!

Evelien Taelman

geboren in Oudenaarde op 09/09/1982. Licentiaat Geschiedenis, licentiaat Archeologie, werkzaam als archeologe op landelijke en stedelijke sites.

In de natte winter van 2013-2014 voerden archeologen van SOLVA (Intergemeentelijk samenwerkingsverband voor ruimtelijke ordening en socio-economische ontwikkeling) in opdracht van de gemeente een opgraving uit langs de Sint-Elooiskeer. De gemeente plande hier een uitbreiding van het bestaande containerpark. Voor de bouw van start ging, legde het Agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid een archeologisch vooronderzoek op. Het vooronderzoek diende te bepalen of de terreinen archeologische sporen bevatten. Dit bleek het geval te zijn: langsheen Sint-Elooiskeer kwamen middeleeuwse sporen aan het licht. Bij de opgraving die daarop volgde kregen de onderzoekers een inkijk in de middeleeuwse en recentere geschiedenis van Kruishoutem.

De sporen die tijdens de opgraving aan het licht kwamen, dateren bijna allemaal uit de volle (1000 n.C. – 1250 n.C.) en late middeleeuwen (1250 n.C. – 1500 n.C.). Drie andere kuilen zijn in de metaaltijden te plaatsen, waarvan één meer specifiek in de Bronstijd (ca. 3000 v.C. – 800 v.C.). Ook werden er restanten van wereldoorlogactiviteit aangetroffen. In dit artikel ligt de focus op de middeleeuwse sporen en op de sporen uit Wereldoorlog I.

HET TERREIN IN HISTORISCH EN CARTOGRAFISCH PERSPECTIEF

Het onderzoeksterrein bevindt zich op korte afstand van het centrum van Kruishoutem, langs Sint-

Elooiskeer. Het terrein dat d.m.v. een vlakdekkende opgraving is onderzocht, is 0,55 ha groot.

Kruishoutem vanuit de lucht met aanduiding van het onderzoeksterrein voor het vooronderzoek (rode kader).

Bron: Google maps

Om een meer omvattend beeld te krijgen van hoe het landschap er in vroegere tijden moet hebben uitgezien, werden een aantal historische kaarten geraadpleegd. Zo is Kruishoutem en Zijldegemkouter (gelegen langs de Sint-Elooiskeer) aangeduid op de *Fricxkaart* (1712).

Een detail uit de kaart van Fricx met 'Cruyshoutem' erop aangeduid. Bron: www.geopunt.be

Op de *Ferrariskaart* (1771-1778) is te zien hoe het terrein langs de Sint-Elooiskeer in twee percelen is verdeeld. Het opgegraven perceel is op de kaart

aangeduid met een rood kader. De grond ten noorden van het opgravingsvlak is in gebruik als weiland. Andere percelen dienen dan weer als akker en zijn begrensd door hagen. Opvallend is de knik in de veldweg die rond het perceel loopt. De veldweg vertrekt nabij de kerk, loopt recht naar het opgravingsvlak, maar maakt dan een knik in oostelijke en nadien in zuidelijke richting om tot aan de straat te komen. Aan de overkant van de straat vormt een haag het verlengde van de weg, in dezelfde richting verder lopend naar het zuiden. Omdat er op de kaart van Ferraris op de betreffende percelen enkel akker en bos is aangeduid, lijkt de kronkel in de veldweg niet logisch. Wanneer er echter van wordt uitgegaan dat de veldweg zijn oorsprong kent in een middeleeuwse situatie, is het niet ondenkbaar dat deze wegel rondom een erf of andere menselijke occupatie moest worden omgeleid.

Een detail uit de atlas van de Ferraris. In het rood het onderzochte perceel, de blauwe pijlen duiden de knik in de veldweg aan. Bron: www.geopunt.be

Ook op de kaart van Vandermaelen (1846-1854) is de Sint-Elooiskeer duidelijk te zien met de veldweg. Op de *Atlas der Buurtwegen* (1841) en de *Poppkaart* (1805-1897) is een gelijkaardige perceelsindeling te zien.

Een detail uit de kaart van Vandermaelen met aanduiding van het onderzochte perceel. Bron: www.geopunt.be

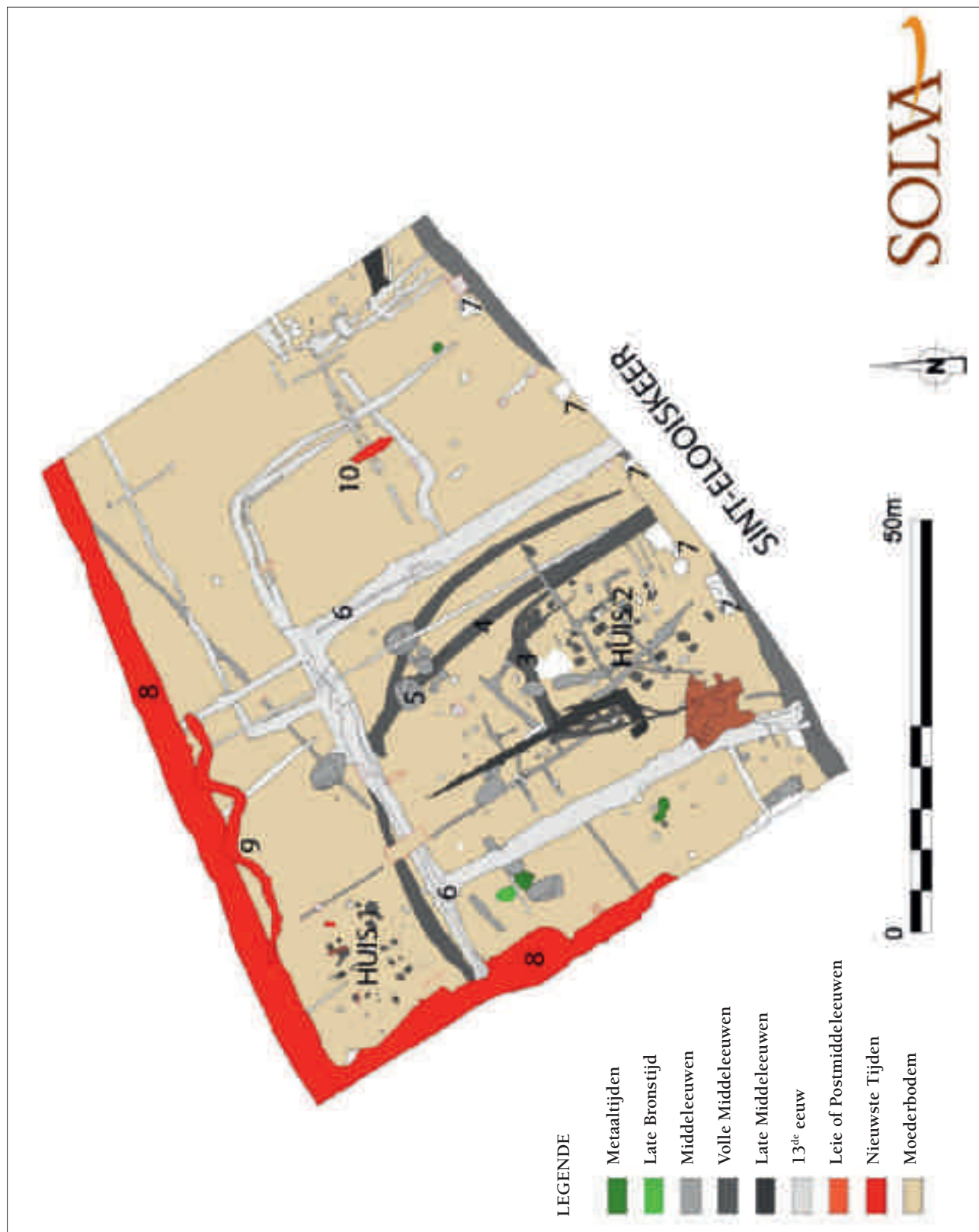

Een detail uit de *Atlas der Buurtwegen* met de aanduiding van de percelen die in het vooronderzoek zijn geprospecteerd. Bron: www.gisoost.be

Detail uit de Popp-kaart met aanduiding van de percelen die in het vooronderzoek zijn geprospecteerd. Bron: www.kbr.be

DE RESULTATEN VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK(1)

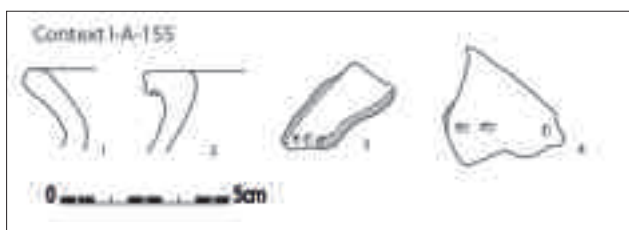
(1) Op het grondplan zijn alle sporen aangeduid. In de linkerbovenhoek is een eerste huis gelegen, onderaan een tweede huis.

VOLLE MIDDELEEUWEN

Uit de resultaten van het onderzoek blijkt dat er op het perceel bewoning is in de 10de of de 11de eeuw na C. Langs de Sint-Elooiskeer bevinden zich twee erven die omgeven waren door grachten. De bewoners hadden verspreid over het terrein ook kuilen aangelegd waarvan de functie moeilijk te achterhalen is.

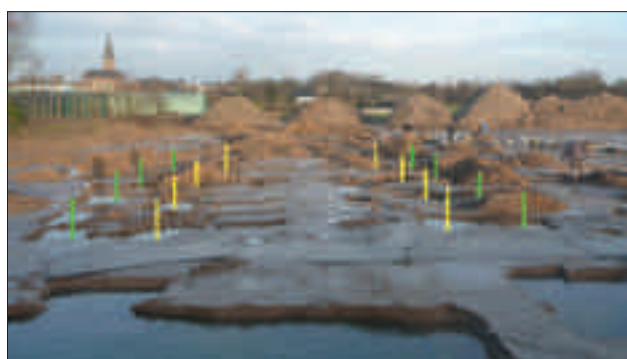
De twee gebouwen (op het plan aangeduid met HUIS 1 en HUIS 2) vertonen een typisch driebeukige constructie: de houten palen die het dak dragen staan zo geplaatst dat ze een brede middenruimte creëren met een smallere ruimte langs de zijanten. Een klein verschil tussen de huizen treedt op in het aantal palenkoppels (2). Het eerste huis is ongeveer 10 m lang en 7,5 m breed en NO-ZW georiënteerd. Het telt drie palenkoppels. Het tweede huis is 14,4 m lang en 10,2 m breed en NW-ZO-georiënteerd, met vier palenkoppels. De beide huizen hadden vermoedelijk aan de korte zijde(n) een kleine uitsprong. Op basis van het bewaarde aardewerk in de paalkuilen zijn ze beide gedateerd in de 10de of 11de eeuw. Het is niet duidelijk of ze gelijktijdig bewoond zijn geweest.

Het aardewerk dat is aangetroffen in de paalkuilen bestaat uit grijs, handgevormd en nagedraaid aardewerk, met daarnaast ook roodbeschilderd aardewerk, afkomstig uit het Rijnland (een importproduct dat in die periode in onze streken vaak voorkomt). Enkele van deze scherven zijn toe te schrijven aan zogenaamde kogelpotten (3) en tuitpotten (4).

Tekening van grijs aardewerk van kogelpotten met radstempel (5) uit de huisplattegrond.

Rekening houdend met de stand van de huidige archeologische kennis zijn deze driebeukige structuren typisch voor de 10de tot 12de eeuw. In de volle middeleeuwen zijn deze grote gebouwen met een brede middenruimte eerder standaard dan uitzondering. Over het algemeen zijn de gebouwen rechthoekig, hoewel er sporadisch ook huizen bestaan met een licht of sterk gebogen lange zijde (de zogenaamde bootvorm). In de Oost- en Westvlaamse zandstreek en de zandleem- en leemstreek, waarin Kruishoutem zich bevindt, manifesteren de huizen zich met rechte wanden. De huizen zijn dikwijls omringd door grachten, vergezeld van waterputten en artisanale kuilen.

Zicht op de coupes van één van de huizen. De gele en groene streepjes zijn getekend op de plaats waar de palen zich bevonden.

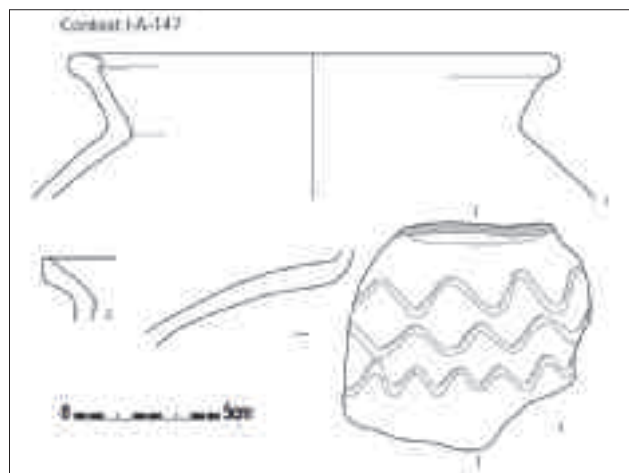
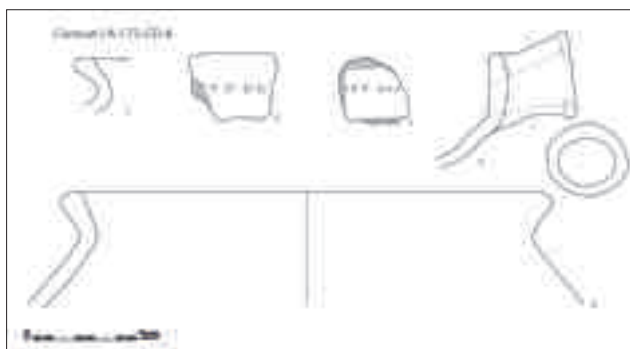

Een voorbeeld van een gecoupeerde paalkuil: de vulling van de put is lichtgrijs, in tegenstelling tot de bruine moederbodem. De witte lijnen duiden de omvang van de put aan met bovenaan een houtskoolrijke laag.

- (2) De term 'palenkoppels' verwijst naar twee naast elkaar gesitueerde paalkuilen met geringe ruimte tussen hen in. De palen die het dak dragen zijn in dit type woning dus steeds per twee geplaatst.
- (3) Kogelpotten hebben een vrijwel ronde vorm met een korte opstaande rand bovenaan en zijn meestal lokaal vervaardigd. Ze werden gebruikt als kook- of voorraadpotten en vertonen daardoor ook dikwijls roetsporen of gebruikssporen.
- (4) De vorm van tuitpotten komt overeen met die van kogelpotten, maar ze zijn voorzien van een schenktuit.
- (5) Bij radstempelversiering wordt aan de buitenkant van de pot een versiering in reliëf aangebracht in de vorm van driehoekjes of vierkantjes.

Huis 2 is omsloten door een greppel (op het plan aangeduid met nummer 3) die door de toenmalige bewoners verschillende keren is uitgegraven: dit wijst op het onderhoud ervan en dus op een relatief langdurige bewoning. Ook lijkt er een grotere ronde gracht omheen dit erf te liggen (op het plan aangeduid met nummer 4). Deze gracht,

ook daterend uit de 10de of vroege 11de eeuw, lijkt gelijktijdig in gebruik te zijn geweest met het erf. Omdat de gracht maar deels in het opgravingsvlak lag, is het niet mogelijk de omtrek en de vorm ervan te bepalen. Het is niet onwaarschijnlijk dat deze omheiningsgracht ook een ander, derde, huis omsluit.

Tekening van grijs aardewerk van kogelpotten met radstempel uit de grachten rondom het huis.

Naast de huizen zijn grote kuilen met dikke pakketten houtskool en/of verbrande leem aangetroffen (op het plan aangeduid met nummer 5).

De vulling van deze kuilen wijst op ambachtelijke activiteit die volgens de erin aanwezige ceramiek heeft plaatsgevonden in de 10de tot 11de eeuw.

Twee gecoupeerde diepe kuilen die pakketten vol houtskool en verbrande leem bevatten.

LATE MIDDELEEUWEN

Uit de late middeleeuwen, meer bepaald de 13de eeuw, dateert een rechthoekig grachtensysteem (op het plan aangeduid met nummer 6). Het volgt de buiging van de oudere gracht die rond één van de

twee erven ligt (huis 2). De oriëntatie is er mogelijk op gebaseerd. Geen enkele andere archeologische structuur (kuil, gracht,...) is gelijktijdig in gebruik geweest. Het is mogelijk dat deze grachten eveneens

woongebouwen omkaderen. Hiervan zijn echter geen sporen aangetroffen. Het kan zijn dat de gebouwen een andere architectuur kenden, waarbij ze niet op palen zijn gefundeerd maar op liggers die veel slechter in de bodem bewaren. Zeker is dit echter niet. Hoewel de grachten vrij imposant zijn en volledig verdwenen huizen zouden kunnen omkaderen, kan niet worden uitgesloten dat het slechts percelering en afwatering van het terrein betreft.

Zeer opmerkelijk zijn zeven grote kuilen vlak tegen de Sint-Elooiskeer (op het plan aangeduid met nummer 7). Omwille van het weinige aardewerk dat hierin bewaard was, was het niet mogelijk deze specifiek te dateren. Toch zijn ze wellicht niet ouder dan de late middeleeuwen: één ervan oversnijdt het 13de-eeuws grachtensysteem, waardoor ze alleszins recenter zijn.

Interessant zijn ook twee grote perceelsgrachten die op het terrein zijn aangetroffen (op het plan aangeduid met nummer 8). Deze zijn ook terug te vinden op de kaart van Ferraris: hieruit kan worden afgeleid dat, aangezien hun positie gedurende eeuwen ongewijzigd is, zij aan de basis liggen van de huidige landschapsindeling langsheen de Sint-Elooiskeer. Zo blijkt duidelijk dat het huidige landschap het gevolg is van vroeger landschapsgebruik.

Tijdens het opgraven zijn verschillende stukjes ceramiek gevonden in het rechthoekig grachtensysteem, waardoor deze in de 13de eeuw konden gedateerd worden. Dit materiaal bestaat uit grijs handgevormd en gedraaid aardewerk, net als handgevormd en nagedraaid aardewerk en rode ceramiek. Een aantal van de scherven konden worden herkend als afkomstig van kogelpotten, tuitpotten, kannen/kruiken, teilen, kommen en een vuurklok (6). Ook is er een stuk maalsteen gevonden.

Tekening van ceramiek uit één van de grachtenfases, gedateerd in de late middeleeuwen. Bovenaan zijn vingertopindrukken te zien.

20ste EEUW

De opgraving leverde niet enkel sporen op uit de middeleeuwen: van veel recentere datum zijn twee militaire uitgravingen, waaronder een loopgraaf uit de Eerste Wereldoorlog die zich aftekent als een zigzagvormige verkleuring in de bodem (op het plan aangeduid met nummer 9). Deze loopt duidelijk overheen de vulling van de hierboven besproken perceelsgracht. De loopgraaf kan toegewezen worden aan de Duitse soldaten die het nabijgelegen vliegveld op Zijldegemkouter dienden te verdedigen. Een langwerpige kuil (op het plan aangeduid met nummer 10) is een tweede herinnering aan het oorlogsverleden van Kruishoutem. De kuil is gebruikt om oude kogels te dumpen (in de vulling bevonden zich tientallen kogelpunten).

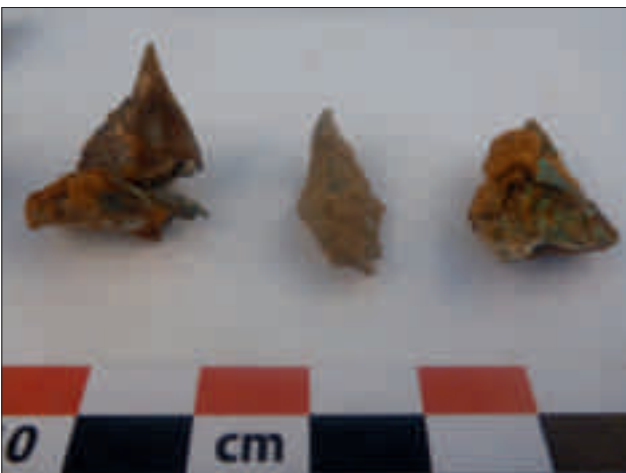
(6) Een vuurklok is een ronde of halfronde pot met handvat bovenaan waarmee het vuur in een haard of een vuurplaats kon worden afgedekt.

Zicht op een deel van de loopgraaf, ingekleurd in grijs.

Zicht op een deel van de loopgraaf met aan het uiteinde een uitgegraven trap.

Metalen kogelpunten.

CONCLUSIE VAN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

Het archeologisch onderzoek langs de Sint-Elooiskeer leverde voornamelijk een groot aantal middeleeuwse sporen op en twee sporen gegraven tijdens de Eerste Wereldoorlog.

De hoofdmoot zijn de vol- en laatmiddeleeuwse bewoningsporen: er zijn twee drieschepige gebouwplattengronden aangetroffen die in de 10de - 11de eeuw zijn gedateerd. Rondom één van de huisplattengronden ligt aan de noordelijke zijde van het gebouw een U-vormig grachtensysteem die mogelijk gelijktijdig is in gebruik geweest en als omheining heeft gediend. Een groter, rechthoekig grachtensysteem dateert uit de late middeleeuwen.

BELANG VAN HET ONDERZOEK

Op lokaal niveau biedt dit onderzoek nieuwe informatie over de middeleeuwse ontwikkeling van Kruishoutem. Een voorheen onbekende middeleeuwse woonkern nabij het centrum van Kruishoutem kon in kaart worden gebracht. De aangetroffen bewoning in de Sint-Elooiskeer vormt een deel van de basis van de vroegste geschiedenis van Kruishoutem zoals we dit vandaag kennen.

Interessant is de ligging van de veldweg die het centrum van Kruishoutem verbindt met deze volmiddeleeuwse woonkern. De woonkern raakte naderhand in onbruik, maar heeft wel haar stempel nagelaten op de perceelindeling op deze plaats. Het landschap langsheen Sint-Elooiskeer is dus tot in de volle middeleeuwen terug te brengen.

De opgraving levert op een meer regionale schaal tevens een belangrijke bijdrage aan onze kennis over de middeleeuwse bewoningsgeschiedenis in Zuid-Oost-Vlaanderen. Vele kleine bewoningskernen in Vlaanderen kenden hun ontstaan in de periode tussen de 9de en de 12de eeuw. Het is niet onwaarschijnlijk dat de erven in de Sint-Elooiskeer in dit kader kunnen worden gesitueerd.

HOE GAAN ARCHEOLOGEN TE WERK

Op basis van een proefsleuvenonderzoek, waarbij een graafmachine in lange sleuven de teelaarde verwijderde, besliste het Agentschap Onroerend Erfgoed dat een opgraving op het terrein in Kruishoutem noodzakelijk was. Bij dit onderzoek registreerden de archeologen alle sporen die vrij kwamen te liggen: fotograferen, inmeten met een meettoestel, couperen (een dwarsdoorsnede maken op het spoor), coupes en profielen tekenen op schaal, vondsten verzamelen en inventariseren, stalen nemen voor verdere analyse,...

Na het terreinwerk gingen de archeologen over tot het wassen van de vondsten en de verwerking van de verzamelde gegevens. Hierbij zijn ook deze gegevens in de SOLVA-Archeologiedatabank ingevoerd. Op deze manier kon het team achterhalen hoe de vroegere bewoning op deze plaats is geëvolueerd.

Proefsleuvenonderzoek

Onderzoek: Na het afgraven worden de archeologische sporen aangeduid, gefotografeerd, genummerd en beschreven in de SOLVA-Archeologiedatabank.

Onderzoek: De archeologen aan het werk bij het machinaal afgraven.

Alle sporen worden digitaal ingemeten aan de hand van een meettoestel.

De archeologen aan het werk: sporen worden gecoupeerd en geregistreerd.

BIBLIOGRAFIE

Literatuur

DE GROOTE K. 2008, Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen, *Relicta Monografieën*, deel I & II.

DE LAET S.J., VAN DOORSELAER A., THOEN H., ROGGE M. 1973, Status questionis van het archeologisch onderzoek in het gebied Kruishoutem-Huise, *Kultureel jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen 1972*, p.421-423.

GYSELINCK M. 1960, Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226), Tongeren.

ROGGE M., BRAECKMAN K. 1996, Kruishoutem-Kapellekouter: cultusplaats en woonsite vanaf de Romeinse tijd tot in de Middeleeuwen ca. midden 1ste eeuw – Late Middeleeuwen, In: Van Roeyen J.-P. (red.) 1996, *Uit Vlaamse bodem: 10 archeologische verhalen*, Sint-Niklaas, pp.89-102.

VAN MARCKE C. 1980, De heerlijkheid Ayshove (1227-1622) & Het graafschap Kruishoutem (1670-1880), Kruishoutem, p.124.

28ste Jaarboek van de geschied- en heemkundige kring “De Gaverstreke”, 2000, Waregem, p.570.

Elektronische bronnen

GISoost s.d., *Atlas van de Buurtwegen*, <http://www.gisoost.be/atlasbw/>

Geopunt Vlaanderen, <http://www.geopunt.be>

Hultheim, Heem- en Geschiedkundige Kring Kruishoutem 2008, *Kruishoutem en de wapenstijlstand 11-11-1918*, <http://www.hultheim.be/index.php/kruishoutemse-kronieken/12-kruishoutemse-kronieken/2008/72-kruishoutem-en-de-wapenstijlstand-11-11-1918>

Hultheim, Heem- en Geschiedkundige Kring Kruishoutem 2010, *10 mei 1940: bommen over Kruishoutem*, <http://www.hultheim.be/index.php/kruishoutemse-kronieken/14-kruishoutemse-kronieken/2010/93-10-mei-1940-bommen-over-kruishoutem>

Hultheim, Heem- en Geschiedkundige Kring Kruishoutem 2010, *Codenaam 8540: Wannegemse spionnen tijdens ‘de Grooten Oorlog’*, <http://www.hultheim.be/index.php/krasse-kruishoutemnaren/14-kruishoutemse-kronieken/2010/98-codenaam-8540-wannegemse-spionnen-tijdens-de-grooten-oorlog>

Koninklijke Bibliotheek van België 2013, *Kaart van Ferraris*, http://kbr.be/collections/cart_plan/ferraris/ferraris_nl.html

Koninklijke Bibliotheek van België 2013, *Atlas cadastrale de Belgique (Popp)*, http://dgtl.kbr.be:8881/R/21FFK9UD33LISQVX4LJNF1CIEN77LBB7QIXB8Q3859151SAQ35-00569?func=collections-result&collection_id=1513&pds_handle=GUEST

s.n. 2001, *De Centrale Archeologische Inventaris*, <http://cai.erfgoed.net/>